Gregory Bateson[1]

Epistemologija organizacije[2]

Terapevti, ki izvajajo TA (transakcijsko analizo), pripovedujejo zgodbe. Menim, da za to najbrž obstajajo razlogi. Ker je vaš vodja že pripovedoval zgodbe o meni, naj odgovorim še z eno, namreč zakaj ljudje, ki izvajajo TA, pripovedujejo zgodbe. Pravijo, da je živel mož, ki je imel velik računalnik, in je želel vedeti, ali bodo računalniki sploh kdaj razmišljali kot ljudje. Zato ga je sprogramiral, da razišče to vprašanje in nanj odgovori. Računalnik je ropotal, drdral, končal svoja preračunavanja in končno napisal odgovor na košček papirja. Mož je stekel ponj. Na papirju je bilo napisano: »To me spominja na zgodbo.«

Ni naključje, da terapevti, ki izvajajo TA, in včasih antropologi pripovedujejo zgodbe. To izvira iz dejstva, da je mentalni proces, mišljenje ali karkoli, kar označimo z besedo »mišljenje«, tako kot človeško bitje dejansko sestavljeno iz tkanja, primerjanja, ustvarjanja, mešanja in obdelovanja zgodb. To je tisto, kar bomo danes tukaj počeli. In iz tega je sestavljena psihoterapija, mišljenje in celo evolucija, če človeško bitje razumemo kot nekoliko spremenjeno antropoidno opico.

Prav tako nagovarjam spoštovanega Erica Bernea, klasicista, enega redkih meni znanih ljudi, ki je črpal iz klasične grščine. Ni znal le črkovati, česar se naučiš v britanskih javnih šolah, ampak je grška besedila dejansko znal uporabljati kot vir informacij. Grki so vedeli veliko o zgodbah, ki smo jih skorajda pozabili. Ne smete pozabiti, da živimo v zelo dekadentnem času, ki dejansko nujno potrebuje veliko psihoterapije, o kateri teče naš pogovor.

Grki so vedeli, da so prave zgodbe od začetka do konca zlepljene in zgrajene iz tega, kar so poimenovali *ananke*, to je iz nuje. Če na primer začnemo pri Atreusovi ženi, ki je spala s Thyestesom, lahko nato do finala Ajshilove trilogije Oresteja spremljamo tri generacije groze. To je nekaj, česar v naših zgodbah dejansko ne zahtevamo več. Da, značilnost velikih zgodb je cement nepretrgane *ananke*, ki jih drži skupaj. Toda v večini našega mišljenja imamo komaj kaj občutka za nujo, brez česar pa zgodbe postanejo zabava.

Zabava je zelo nevarna droga, ki navidezno za hip pozdravi različne vrste dolgčasa in depresije, ampak te dejansko zasvoji. Nekaj ur pozneje te pusti še bolj zdolgočasenega in bolj potrtega, kot si bil prej. Če kdo od vas trpi zaradi depresije ali dolgčasa, odločno svetujem izogibanje zabavi. Brcnite v TV ekran in začnite brati klasično književnost, kjer nuja kot rdeča nit povezuje zaplete, pa naj bodo še tako strašni. Zabava je ena od smrti civilizacije. Ali pa je vsaj zelo resna bolezen civilizacije, ki v sedanjem času ni redka. Če primerjate Ajshila in Sofokleja iz začetka nam znanih, do danes ohranjenih zbirk grških tragedij, z Menandrom na koncu, boste natančno razumeli, kaj mislim: v 100 do 150 letih je umetnost, ki je imela religiozni pridih, postala neke vrste neumnost sobotnih večerov. Zabava bo požrla religijo, pogoltnila bo umetnost, uničila bo vsak resen napor,

1 To je predavanje v čast spominu na utemeljitelja transakcijske analize Erica Bernea, ki ga je imel Gregory Bateson na Jugovzhodnem inštitutu (Southeast Institute) marca 1977.

2 © Southeast Institute. Angleško verzijo je uredil Graham Barnes, poslovenil pa Miran Možina. V angleščini je bilo predavanje prvič objavljeno v Transactional Analysis Journal, 27(2), April 1997, str. 138-145.

da bi razumeli človeško usodo in človeške dileme. Zato smo danes tukaj. Torej ne bomo poskušali biti zabavni.

Naše *ananke* – naše nuje sedanjega časa – se zgoščajo v naših prepričanjih. To je zelo čudna zadeva. Prepričanja niso samo to, kar beremo v časopisu na najbolj očitni ravni, ampak na tisti ravni pod njo. Zakaj so strukturirana na tak način? Kaj zares verjamemo o nekem hotelu, industriji, narodu, vojski, osebi, družini?

Imamo veliko število zelo dobro sprejetih, precej nezanimivih prepričanj. Prepričani smo, da je preferenca prenosljiva. To pomeni, da če daste prednost A pred B in B pred C, boste seveda dali prednost A pred C. Pogosto to ni res, ampak mi verjamemo, da je. Dejansko verjamemo, da imajo biološka bitja (in mi spadamo mednje) različne zgradbe, tako kot če je A boljši od B in je B več od C, A več od B, B več od C, potem je A dober, B slabši, C še slabši in A veliko boljši od C. (Opomba urednika: Bateson razpravlja, kako se nagibamo k razmišljanju s pojmi velikosti; tako da namerno preklaplja med »boljši« in »več«.)

To delno drži pri denarju. To pomeni, da ima $1,001.00 prednost pred $1,000.00. In to se celo nadaljuje pri večjih vsotah. Kolikor je meni znano, to ne drži za nobeno biološko potrebo, ki jo poznamo. Če potrebujete kisik, kar vsekakor drži, je preveč kisika strupeno. Če potrebujete vodo, kar tudi drži, je preveč vode strupeno. Enako velja za proteine, kalcij, vitamine, ljubezen, sovraštvo in celo psihoterapijo. Ničesar takega ne obstaja, da v kolikor je več dobro, potem bo še več tega gotovo še boljše. V naravi organizma je, da skuša doseči optimum in ne maksimum. Mi pa verjamemo prav nasprotno. Naše prepričanje je okvir za našo *ananke*, za našo nujo, za zaplet, katerega del smo.

Nadalje smo prepričani, da je duh ločen od telesa. Gre za zelo čudno prepričanje, ki je gotovo mučilo človeški rod že pred začetki zgodovine. Spomnimo se jamskih slik, tistega čudnega čarovnika z jelenovim rogovjem na glavi, kot neko vrsto maske v znani jamski poslikavi v Aurignacianu. Ta kaže, da je bil človek že v tistem obdobju močno razcepljen v sebi in med sabo ter svojim telesom. Ta razcep je rasel, se prerinil skozi različne civilizacije in dosegel vrhunec z Descartesom, ki je uveljavil dualizem duh-telo. Bodite pozorni, da gre za istega Descartesa, ki je izumil kartezijanski graf, ki ste se ga učili v šoli: pravokotni prostor med absciso in ordinato, v katerega narišete črto. Ta predstavlja kvantitativno obnašanje neke spremenljivke. Zelo pameten izum, toda poguben. Če ločite duh in snov (in trdite, da je nekaj ločenega ali transcendentnega, da ima svoj lasten red obstoja), ostanete z materijo. Odstranili ste vzorec in kvalitativne spremenljivke. Ostane vam kvantiteta. Velikanski poudarek znanosti na kvantiteti, ki je dejansko pravilna ali napačna na ravni, na kateri znanost podaja svoje trditve, je izkrivljanje univerzuma, ki je bilo ustvarjeno z očiščenjem materije in z izrivanjem duha ven kot nepomembnega. Tako dobimo kvantitativno znanost in njene izjemne dosežke. Verjetno nas bo to ubilo. Če pogledate celo fizike 19. stoletja, preden je fizika postala tako resna znanost (ljudi, kot je na primer William Crookes), in če berete Darwinovo evolucijo, boste opazili ves ta napor 19. stoletja, ki poskuša izriniti duh iz pojasnjevalnega postopka. Rezultat je nezadovoljiv. Opazili boste, da vaši vodilni fiziki sprašujejo po nasvetih spiritualistične medije, da bi lahko prejeli sporočila od svojih pokojnih tet. Čisti materializem postane neznosen. To je del zapleta zgodbe, v katerem se znajdete, če sprejmete predpostavko o ločenosti duha in materije.

Kar razvijam v svojem predavanju, so zapleti, ki nastajajo na temelju epistemoloških

predpostavk. Zato naj nadaljujem s tistim, ki je tesno povezan z razcepom med duhom in materijo. Ta pravi, da »vi lahko vidite mene in jaz lahko vidim vas«. To ne drži! Moja slika nastane zaradi čudežnega procesa in sam bog ve, kako se ustvari. Vendar na svoji sliki lahko vidim tisto rumeno obleko. Lahko vidim te modre proge, to rdečo in oranžno barvo itn. Ne mislite si, da je ta slika, ki jo imam o vas, vi, ali da je slika, ki jo imate vi o meni, jaz. Korzybski opozarja, da zemljevid ni teritorij. To so zemljevidi, ki nastajajo v skoraj popolnoma nezavednem procesu. Zakoni zaznavanja so taki, da lahko opazujemo rezultat, toda nikoli procesa. Svoje procese zaznavanja lahko spreminjate le z veliko krvi, znoja in solz. Lahko se pripravite do tega, da odpravite optične iluzije, ki ste jim verjeli pred tremi meseci. To je stvar prakse in urjenja. Lahko se naučite videti stvari »bolj take, kot so«. Toda še vedno ne boste vedeli, kako vam je to uspelo. Te zadeve nimate pod hotnim nadzorom. Le z večmesečnim delom ter z veliko znoja in urjenja, lahko spremenite svoj mentalni proces. Je približno enako zahtevno kot učenje novega glasbenega dela na klavirju in približno enako nezavedno. Lahko kritizirate, lahko rečete, da je pravilno ali napačno, toda dejanskega procesa, s katerim se zaznavanje in delovanje povežeta, v celoti ne dojamemo. Morda je to zelo dobro.

Imamo torej cel niz varljivih predstav. Omenil sem le tri. Prva je, da če je nekaj dobro, je več boljše. Druga je, da je duh ločen od telesa. In tretja je, da lahko veste, kako zaznavate.

Če vam zagotovijo dobro tehnologijo, je dovolj, da vas motivirajo za uničenje sveta in tehnologija vam bo to omogočila. Enak niz idej vas bo prav tako motiviral, da izboljšate tehnologijo, kakor hitro zmorete.

Mimogrede, obstaja še ena pomembna zmota, na katero sem nedavno naletel v pogovoru z genetikom, ki se je nameraval igračkati z vašo DNK. Trdil je, da je evolucija to počela dve milijardi let. Da. Toda to ne pomeni, da je to, kar je naredila evolucija v dveh milijardah let, nekaj, kar bi lahko naredili v sto letih. Proces, izpeljan z drugačno hitrostjo, ni enak proces. To je zelo pomembna misel za tiste, ki govorijo o procesu kot dozorevanju, razvoju, rasti itn. To velja za vse družbene spremembe. Ena od stvari, zaradi katere danes trpimo, je velikanska hitrost družbenih sprememb. Celo najboljše stvari se dogajajo prehitro.

Naj sedaj po splošnem pregledu treh predpostavk (kar zahteva, da jih preverimo pri nas samih, in vi ste ena od skupin, ki je na to pripravljena in je zato vredna resnega pogovora), na katerih bom gradil zgodbo tega predavanja rahlo skrenem in omenim, kaj smo počeli v Palo Altu pred skoraj 20 leti, ko smo oblikovali teorijo dvojne vezi in sorodne stvari. To nam bo pomagalo, da preučimo, kaj se dogaja, ko je duh del celotnega dogajanja; ko vemo, da je posameznik v določeni meri izmišljotina in da so preference neprenosljive itn.

Naj vam opišem tri paradigme dvojne vezi. Prvo je Bertrand Russell poimenoval paradoks abstrakcije. Naj jo predstavim v obliki zgodbe. Ta filozof je oblikoval razrede. Rekel je: »Obstaja razred stolov, razred miz, razred mikrofonov itn.« Opazil je, da v je trenutku oblikovanja nekega razreda prav s tem dejanjem ustvaril drugi razred ne-stolov, ne-mikrofonov, ne-miz itn., kar je bil to razred nečlanov prvega razreda stolov, mikrofonov, miz itn. Opazil je, da razred mikrofonov ni mikrofon, vanj ne moremo govoriti. Razred stolov ni stol, na njem ne moremo sedeti. Razred slonov ne daje zvoka. Rekel je: »Obstaja nekaj razredov, ki niso člani samih sebe.« Vendar je opazil, da je njegov razred »nemikrofonov« kot nemikrofon član samega sebe. In razred idej je gotovo ideja in je videti kot član samega sebe. In je rekel: »Imamo razrede razredov. Ko se vzpenjamo po

lestvi abstrakcije, pridemo do razredov razredov. In eden od teh razredov razredov ima člane, ki so člani samega sebe, in drugi ima člane, ki niso člani samega sebe. Razred slonov ni član samega sebe. Razred idej je član samega sebe.« Vprašal je: »Ali je razred razredov, ki niso člani samega sebe, član samega sebe?« Ugotovili boste, da je odgovor: »Če da, potem ne,« in »Če ne, potem da«. To je bil tavtološki osnutek, na katerem je prvotno temeljila teorija dvojne vezi.

Naj vam opišem drugo paradigmo dvojne vezi. Vzel jo bom iz *Alice v čudežni deželi: Skozi ogledalo* Lewisa Carolla. Gre za biologijo kruha in metulja. Mislim, da gre za Lewis Carollovo ironično karikaturo Darwinove evolucije ali Darwinove naravne selekcije. Zgodba je takšna. Alice je v železniškem vagonu. Zasliši brenčanje in ugotovi, da je komar, ki ji govori, da ji bo pokazal žuželke skozi ogledalo: tam, kjer nimajo metuljev (angl. butterflies), ampak kruh (angl. bread) in muhe iz masla (angl. butter-flies) (Opomba prevajalca: tukaj gre za besedno igro v angleščini, ki jo je nemogoče prevesti v slovenščino). Alice vidi vzorec kruha (angl. bread) in muho iz masla (angl. butter-fly). Ima krila, narejena iz tanke rezine kruha in masla na angleški način in njegova glava je narejena iz kosa sladkorja. Alice sprašuje kot pri vsaki žuželki: »Od česa živi?« In komar odvrne: »Od čaja s smetano.« Na tem mestu je Alice opazila težavo, namreč da se bo njegova glava raztopila v njegovi hrani. Torej vpraša: »Kaj se zgodi, če ne najde ničesar?« Komar odvrne: »Umre.« Alice reče: »To se mora dogajati precej pogosto.« Komar odgovori: »To se zgodi vedno.«

Kar je tu Caroll opisal, je prilagoditev. Primer kruha in metulja ni popolnoma ustrezen, ker vemo, da je statičen. Nastane iz nič. Težko si je predstavljati njegovo evolucijo. Vendar ima velik del evolucije to značilnost, da postane sprememba, ki predstavlja prilagoditev v eni smeri, smrtonosna, ker sproži drugo značilnost bitja iz sistema, ki se ne more prilagoditi na to spremembo.

Nedavno smo na kalifornijski univerzi razpravljali o problemu laboratorijev Lawrence. To so laboratoriji atomske fizike, ki se ukvarjajo tudi z manj zaželenimi uporabami atomske fizike, kot so bombe in drugo. Toda sistem je odvisen od izdelave teh bomb. Ni le odvisen na ravni laboratorija univerze ali dela posameznega industrijskega koncerna, temveč na nacionalni in mednarodni ravni ter verjetno na ravni posameznikov. Da bi prenehali početi, kar je postalo naša zasvojenost, je v bistvu problem dvojne vezi. Ali ste pripravljeni oziroma ali ste sploh zmožni, da se spoprimete z agonijo abstinenčnih težav, da bi dosegli nekoliko daljše začasno bivanje na zemlji? Ali bi rajši, da vas odnese k vragu na gobastem oblaku in nočete trpeti zaradi razkroja družbe, ki bi vključeval prenehanje izdelave atomskih bomb? In to je problem v zvezi z atomskimi bombami, kakor tudi problem alkoholikov.

Poudariti želim, da gre v isti meri za problem dvojne vezi kot tudi za problem kruha in metuljev ali razreda razredov, ki niso člani samih sebe. Vse to spada v isto družino formalnosti (ne natančnih formalnosti, če se smem tako izraziti), ki je značilna za vse te stvari. Je ista družina formalnosti, ki je značilna za probleme, povezane s spreminjanjem osebnosti in za moč ter iznajdljivost, s katerima se ljudje izogibajo temu, da bi jih spremenili dobronamerni spreminjevalci, kot ste vi, kolegi. Vi vsi ste se spremenili, da ste prispeli tja, kjer ste.

Pravzaprav gre za družino t. i. problemov dvojnih vezi. Odprejo ravni organizacije: od vrst do rodu, od razreda do razreda razredov, od takojšnega dejanja (spiti še en kozarček),

ki kratkoročno olajša abstinenčne težave do bolj oddaljene perspektive. Bolj abstraktna perspektiva lahko pomeni preživetje, bližnja perspektiva pa zelo verjetno smrt. Verjemite mi, da ni šala naenkrat se odreči tobaku. Bolj ali manj nor si še nekaj časa po prenehanju kajenja. Mislim, da sem sedaj s tem zaključil, vendar sem imel najmanj dve leti simptome raztresenosti, ki so bili posledica opustitve tobaka. In družbe so prav tako organizirane kot ljudje in bi se morale soočiti s posledicami odvajanja od zasvojenosti.

Kaj so dejansko koraki in postopki, s katerimi lahko naredimo naslednjo potezo, kjer se pokaže, da smo kruh in metulj, ali da se izdelujejo atomske bombe in da je veliko bolj udobno izdelovati atomske bombe in biti uničen, kot pa opustiti izdelavo atomskih bomb in se soočiti z abstinenčnimi težavami? Naj odgovorim z zgodbo o delfinu.

Ko sem prispel na Havaje na t.i. Oceanski inštitut, na katerem so med drugim trenirali delfine za predstave pred občinstvom, sem opazil, da so trenerji, ki so lahko svobodno načrtovali svoje predstave, rekli gledalcem: »Ko bo delfin prišel iz bazena za počivanje v bazen za predstave, vam bom pokazal, kako treniramo delfine.« Na inštitutu so verjeli, da so trenirali delfine po neke vrste Skinnerjevi teoriji. Menim, da še nikoli ni nihče ničesar treniral po Skinnerjevi teoriji, od golobov naprej. Vendar je možno izvajati nekaj, kar izgleda kot Skinnerjeve operacije in deluje. To drži. »Kar bom počel,« je rekel trener, »je to, da bom opazoval delfina, ko pride na prizorišče. Ko naredi tisto, kar želim, da ponovi, zažvižgam s piščalko in označim ta trenutek (s tem označim delfinovo dejanje), potem mu dam ribo. Prišel bo in prosil za ribo. Nato se bo vrnil nazaj, vse ponovil in dobil še en signal z žvižgom in ribo.« Delfin je prišel na prizorišče, naredil to ali ono in vse je delovalo. Približno pet minut je trajalo, da so občinstvu pokazali, da se je delfin naučil nekaj »novega«. Imeli so pet predstav na dan, šest dni v tednu. Očitno je bilo nemogoče, da bi delfin počel enake stvari v vsaki predstavi, ker se v tem primeru ne bi ničesar naučil. Trenerji so bili razumni, pošteni ljudje. Dejansko so vztrajali, da delfin počne nekaj drugega. In delfin se je naučil, da počne nekaj drugega, ko pride pred občinstvo.

To sem si ogledal in komentiral: »Zelo zanimivo! Tu imamo opraviti z učenjem višjega reda ne pa z neposrednim učenjem in pogojevanjem, kot to počnejo v psiholoških laboratorijih.« Nato smo izdelali načrt in izvedli nov poizkus, ki smo ga tudi ustrezno dokumentirali. Iz morja smo vzeli novega delfina ter ga trenirali s piščalko in z ribo. Potem smo nadaljevali z nizom učnih ur, v katerih je veljalo pravilo, da naj ne bo nikoli nagrajen v učni uri $n+1$ za tisto, za kar je bil nagrajen v učni uri n. Torej ga nismo več nagradili za nekaj, za kar je bil že nagrajen. Moral je narediti nekaj novega.

Tipična učna ura je trajala približno deset minut. Tri četrtine časa je porabil, da je počel, za kar je bil nagrajen v predhodni učni uri. Potem je bolj ali manj naključno naredil nekaj drugega, kar je trener lahko imel za »nekaj novega« in je to nagradil. Delfin je preostanek te učne ure nadaljeval z vedenjem, za katerega je bil nagrajen. V dveh tretjinah naslednje učne ure je to spet ponavljal, vendar nagrade ni dobil in je postal precej nestrpen, kot bi sporočal: »To ni pravično.« Kaj se mu je dogajalo? Ko ljudje rečejo, da nekaj »ni pravično«, je velika verjetnost, da gre za neko vrsto dvojne vezi. Med štirinajsto in petnajsto učno uro se je delfin v bazenih za počivanje zelo razburil. Skakal je iz vode, škropil, se vrtel in obračal. Ko je prišel na prizorišče za petnajsto učno uro, je pokazal dvanajst popolnoma novih vedenj, enega za drugim. Številnih figur še nikoli niso videli, da bi jih kateri izmed delfinov sploh kdaj prej izvedel. To pomeni, da je prišlo do diskontinuiranega preskoka v logičnem tipu učenja navzgor na naslednjo raven. Ob tem bi rad poudaril še dve stvari.

Prvo je bilo to, da delfinove trenerke nismo mogli pripraviti do tega, da bi ubogala pravila. Povedala je: »Če temu delfinu ne dam ribe (ki je ni zaslužil), ga bom izgubila.« To pomeni, da delfin ne bi več verjel, da ga ima trenerka rada. Skrbno je izbrala trenutek, da mu ni vrgla ribe takrat, ko je delfin mislil, da je delal prav, pa ni. Dala mu jo je v določenem »nerelevantnem«, nepomembnem trenutku, da je ohranila odnos z njim. Sicer pa je v ravnanju s situacijami dvojne vezi vedno izziv, kako se povzpeti na naslednjo, višjo raven logičnega tipa, kjer lahko pogledamo na težave, v katerih smo se znašli, iz ptičje perspektive. Ta ugotovitev nam odpira zanimive povezave.

Vračam se nazaj na vprašanje, zakaj ljudje v TA nadaljujejo s pripovedovanjem zgodb in nenehno vstopajo v dvojno vez drug z drugim. Ne vem, koliko vas je bilo na sinočnji večerji, ko je bila takšna predstava uprizorjena vsem za zabavo. [Opomba urednika: Bateson se je skliceval na poizpitno večerjo v čast temu, da je Mednarodno združenje za transakcijsko analizo - ITAA potrdilo izpite. Večerjo je spremljalo veliko šal, drugih izrazov humorja in splošne šaljivosti.] V trenutku, ko uspe preskok navzgor, je ena od možnosti, da ugledaš položaj, v katerem si bil prej – ali dejanje, ki je omogočilo preskok – kot neverjetno smešen. Seks je seveda vedno smešen zaradi razlogov, ki so povezani s preskokom. S tem mislim, da predstavlja položaj, v katerem smo bili pred spolnim aktom, nižji logični tip od tistega, ko se vzpnemo na naslednjo raven. To prav tako pomeni, da ima teorija dvojne vezi precej drugačen položaj. Ni samo način razlage vedenja delfinov, ki so se odločili, da so neljubljeni in so na osnovi tega postali rahlo psihotični. Je tudi nekaj, kar leži za – kako naj to poimenujem? – bolečinami abstinence, če poskusiš prekiniti z zasvojenostjo z nenadno popolno prekinitvijo.

Prav tako vsebuje neko vrsto formalne razlage, zakaj se ljudje vzpenjajo na gore. Običajno razmišljamo tako, da če si zasvojen z drogo, potem vzameš nov odmerek, kar bo odpravilo simptome. Prav tako je običajna predstava, da se med vzponom na goro usedeš pod drevo in poješ svoje kosilo. Toda človeški rod iz neznanega razloga vztraja pri vzpenjanju na goro (in s tem pri povečanju bolečin v rokah, nogah in drugih delih telesa) do neke vrste zmage, ki je zelo čudna. V formalnem smislu tega ne bi smeli resnično imenovati zmaga. Ni zmaga A nad B. Seveda ni zmaga duha nad materijo, kar je, kot sem že utemeljil, nesmiseln način govorjenja.

Predstava o premoči duha nad materijo napeljuje na to, da ima duh moč, ampak moč je fizična lastnost. Podobno bi lahko rekli, da obstaja »pokorščina materije duhu«, kar bi pomenilo, da ima materija mentalno lastnost. Da bi se duh in materija srečala v kakšni takšni lastnosti, ju morate zamenjati. Ob tem pa lahko spoznate, da je v celotnem diskurzu o premoči duha nad materijo, nekaj absurdnega.

Ampak ti alpinisti plezajo kar naprej in naprej ter gredo včasih celo v smrt, in ta disciplina (ali je to prava beseda? Ne poznam prave besede.) ima osrednje mesto v celotni naravi človeškega bitja. Če se dejansko popolnoma rešite te precej čudne neresničnosti, je alpinizem zares neresnično početje, ali če se podredite disciplini in postanete učitelj transakcijske analize, ali čemurkoli že, ali če se sam posvetim disciplini javnega nastopanja na odru in govorjenja, kot počnem ravnokar. Toda zdi se človeško in morda celo človeško nujno vztrajati v takšnih stvareh. Videli boste, da je človeško nujno vzdržati v takem početju, ker obstaja učenje in brez dvoma obstaja prenos in posploševanje učenja, tako da imajo tisti, ki se naučijo smejati situacijam dvojne vezi, ali tisti, ki se naučijo prenašati muke alpinizma, dejansko določene prednosti in določene življenjske radosti, ki jih drugi ljudje nimajo.

Diskusija

Bateson: Poglejmo, na kaj lahko še navežemo v diskusiji.

Vprašanje (V): Sem v svoji lastni dvojni vezi. Obtičal sem pri delfinu. Ali je delfin dobil 12 rib?

B: Ne.

V: Nisem razumel dileme trenerjev. Zakaj so poskušali delfinu dati 12 rib?

B: Nezaslužene ribe? Vedeti morate, da je šlo za psihološki poskus in v takih poskusih obstajajo določena pravila, ki nimajo zveze z medsebojnimi odnosi sesalcev. Pravilo igre je bilo, da naj bi bil delfin nagrajen za eno vedenje v vsaki učni uri in to vedenje naj bi bilo drugačno od tistega, za katerega je bil predhodno nagrajen. Delfin nastopi, naredi nekaj novega in je nagrajen za to. Potem delfin izvede 11 novih stvari in ne dobi nagrade. In v sledečih učnih urah se je delfin moral naučiti izvesti samo eno novo stvar v vsaki učni uri. Psihologi so zelo radovedni ljudje. Inštitucija je verjela, da uporabljajo Skinnerjeve tehnike, tako da je bila glavna trenerka *persona grata,* ko je obiskala Skinnerjeve laboratorije, da bi videla golobe. Dovolili so ji tudi, da o golobih posname film. Tudi na osnovi tega, kar je napisano v objavljenih delih, je dejstvo, da se doktorji znanosti, ki so pisali urnike poskusov, nikoli niso smeli dotakniti golobov. Edina, ki se jih je dotikala, je bila gospa z velikimi rokami, v katerih so golobi medleli od ljubezni. Tako da, »Zidovi niso še zapor/ in tudi ne rešetke …« Drugih verzov ne znam. Ali se jih spomnite? [Opomba urednika: ostalo je: »misli so nedolžne in tihe / to je samota / če bi imel svobodo v svoji ljubezni / in v svoji duši, sem svoboden / sami angeli lebdijo zgoraj / uživajte takšno svobodo«] (Richard Lovelace: *To Althea: From Prison).* Toda »ljubezen bo našla način«.

V: Lahko malo podrobneje razložite, zakaj mislite, da Skinnerjeva metoda ni delovala?

B: Ne, tega nisem rekel. Poudaril sem, da deluje, a se nikoli ne ujema z lastno teorijo. Višja raven logične abstrakcije, ki jo sporočajo roke te ženske, v poročilo o poskusu ni vključena. Kar se je zgodilo, je večnivojski pojav, ne pa samo ena raven, kot Skinner ideološko dokazuje

V: In seveda njegova dela in ideologija ustvarijo veliko zadrego za B. F. Skinnerja, kajti vsi mislijo na golobe.

B: Da, drži.

V: Kako se Bog prilega v vaš koncept univerzuma?

B: Bog? Sledim pravilom Anonimnih alkoholikov, ki pravijo, da si predstavljaj Boga tako, kot si ga želiš, da bi bil. In to počnem približno tako: najprej se vprašam, kako si predstavljam, da sem? Mislim, da se ne končam s kožo (hotel sem šolsko tablo za svoje predavanje, pa je nisem uporabljal. Sedaj jo lahko uporabim.). Nujnost percepcije je, da če na tablo narediš »tako« (Bateson s kredo naredi veliko piko na tabli) in položiš prst na to, tega ne boš čutil. Če pa potujem s prstom po njej lateralno, jo še zmeraj lahko čutim, dokler je skoraj ni več. Tu pa izgine. Prst pomikaš čez piko in jo zaznaš z občutkom za dotik. To pomeni, da je v našem mentalnem življenju vse, kar predstavlja njegovo vsebino, novica o razliki. Novico o razliki pa sprejmemo tako, da jo spremenimo v dogodek v času. Zato pravim, da je mišljenje zame – oziroma moje mišljenje je zame – celotna mreža stvari, ki nosijo razlike, ki me lahko dosežejo kot novica o razlikah.

Metaforično rečeno, luno lahko vidim, če podobno kot s prstom, podrgnem z očesno

mrežnico po nebu. Je del moje mentalne opreme, prav takšen del kot nevroni, po katerih novica potuje, ali kot končni organi, ki jo sprejmejo, ko se v njih porodi razlika. Torej moj duh ni nekaj zaprtega znotraj mene. Veliko ga je znotraj, veliko pa tudi zunaj mene. Je v knjigah. Je v zapiskih. Je v mojih petih prstih, če jih uporabljam za štetje, da računam z njimi. S tem pogledom na samega sebe se lahko vprašam: »Kaj se dogaja v tem trenutku, ko se vi in jaz pogovarjamo?« Očitno je moje početje, ki ga je pobrala vaša zaznava, del vas. In vaše početje, ki ga je pobrala moja zaznava, je del mene. In obstaja velikansko prekrivanje v naših dveh duhovih. Tako da ni nerazumno govoriti o »duhu, ki ga med seboj delimo«. To ni čudežen, ampak zdravorazumski pojav. Sploh ne govorimo o »nadnaravnem«. Če greste na izlet k jezerom ali v nacionalni park, boste ugotovili, da ste tam v podobnih mrežah, po katerih potujejo razlike in novice o razlikah. Da je tam vrsta duha, ki je ekologija jezera ali ekologija gozda, vključno s tistim, kar prinesete s seboj in je lahko delno tudi nadležno, ne popolno asimilirano. To vrsto širšega duha sem v nekem smislu pripravljen imenovati Bog, ko doseže dovolj velike razsežnosti. Bodite pozorni, da se ta Bog razlikuje od bolj običajnih predstav o Bogu v tem, da običajni Bog ne more postati blazen. Ekobog, ki sem vam ga približno skušal opisati, pa lahko zblazni, če ga dovolj trpinčimo. In to je zelo nevarna značilnost Ekoboga. Kajti, kot veste, so lahko blazni ljudje zelo zlobni.

V: Kakšna je vaša napoved za zahodno civilizacijo?

B: Najprej bi rekel, da ji je treba dati čas, čemur fiziki pravijo razpolovna doba. S tem mislim na oceno, kako dolgo od tega trenutka se zdi verjetno, da bo sploh minilo do, recimo, nečesa bolj resnega, kot je uničenje nekega naroda ali skupine narodov, kar je ekološko nepomembno. Drugi bodo namreč nadaljevali in bodo znova zagrešili enake napake. In nič posebnega se ne bo zgodilo.

Ampak če pride do nečesa bolj resnega, npr. do uničenja planktona ali ledenikov na Antarktiki, do izpustitve virusov in bakterij, ki jih izdelujejo za biološko vojskovanje, bi utegnilo imeti hude posledice, tako da predvidevam razpolovno dobo manj kot 50 let ali celo tako malo kot 20 let (kaj mislite vi?) do velike katastrofe.

V: Kaj pa možnost čisto male nesreče?

B: »Ne s pokom, ampak z jokanjem« [T. S. Eliot]? Morda. Morje je zelo posebna stvar. Ljudje imajo skoraj popolnoma napačno sliko o naravi morja. Mislijo, da se nenehno meša samo. Pa se ne. Veliko bolj točna je predstava, da je morje narejeno iz zelo velikih vodnih mas, ki v širino ali v premeru merijo 200 do 300 milj. Te mase se na splošno ne mešajo med sabo, ker ne obstaja dovolj velika žlica, da bi jih premešala. Veter meša na površini od 6 do 9 metrov, ampak ne zelo daleč. Ko bodo z eksplozijami atomskih bomb na Aljaski razbili skale, se bo počasi premikajoči tok onesnažene vode, ki prihaja od zahodne obale ZDA do Santa Barbare, premaknil kot celota. Potem le-ta seveda ne bo uničila samo svojega planktona, temveč tudi na dnu živeče organizme, ki se ne selijo, ko se voda premika. In morje ima na splošno to značilnost, da se ne meša. Premika se v relativno integriranih enotah. Mislim, da bi lahko imel propad planktona zelo resne posledice. Toda to ni problem tiste vrste, ki bi bil pomemben za transakcijsko analizo.

Prevedel Miran Možina